

LETTER & GEEST

Vervolg van pagina 41

door
Dick Pels

Progressief Manifest

Zodat bij de motivatie van ondernemende individuen een ander en beter prijsmechanisme gaat gelden: niet dat van loven en bieden, maar dat van loven en prijzen. Sociale erkenning en onderscheiding worden dan niet zozeer gezocht via de weg van de poen maar via talent, ambitie en professionele trots. Maar niemand, ook niet de meest sterke en ambitieuze, kan zonder de aandacht en zorg van anderen. Lang niet iedereen is bovendien voldoende autonoom en weerbaar om zich te kunnen (of willen) begeven in een alzijdige concurrentiestrijd waarin het erom gaat de eerste en de beste te zijn. Sociaal individualisme is niet hetzelfde als een zuivere meritocratie. Onder hoge druk presteren in een niet aflatende wedstrijdcultuur is een nogal beperkte opvatting van het goede leven. Zelfrespect, eergevoel, trots en identiteit kunnen ook worden ontleend aan vormen van zorgzaamheid voor mensen (kinderen, zieken, ouderen), dieren (vegetarisme, kritiek op de bio-industrie) en dingen (de natuur, de openbare ruimte, historische monumenten) die een intrinsieke waarde vertegenwoordigen die door de marktlogica niet wordt herkend. De beoordeling van wat geldt als een prestatie, wat waardevol is, wat bescherming en zorg verdient, mag kortom niet worden overgelaten aan de markt. De verzorgingsstaat beschermt niet alleen de persoonlijke waardigheid van zwakkeren en hulpbehoevenden, en de beroepseer van de professionals die deze zorg verlenen; zij moet ook mogelijkheden openen voor individuen om aan de *rat race*, de productiedwang en de stresscultuur te ontsnappen. De harde meritocratie, waar drukte, prestatie en concurrentie als de hoogste normen gelden, moet worden verzacht door een meer relaxte cultuur van zorgzaamheid en onthaasting.

Een rechtvaardiger inkomensbeleid

De paarse kabinetten en de regerende coalitie hebben het kapitalisme kritiekloos omhelsd; de taak is daarentegen om het kapitalisme te beschaven. Een sterke publieke sector is niet alleen nodig om gelijke uitgangspunten te scheppen op de markt, maar ook om onrechtvaardige uitkomsten van het marktproces te corrigeren. Dat moet gebeuren via het onderwys en de zorg, maar ook via het belastingstelsel en de sociale zekerheid, met onder meer als doel de betuiging van al te grote verschillen in inkomens en vermogen. Die sociale beschavingsdoelstelling is vanaf het begin van de jaren tachtig door alle Nederlandse kabinetten actief verwaarloosd. Het is daarom hoog tijd om het debat over de sociale ongelijkheid nieuw leven in te blazen. De staat moet zich opnieuw sterk maken als schild voor de zwakken, en optreden als rechtvaardige herverdelers van de sociale welvaart. De sterkste schouders moeten opnieuw de zwaarste lasten gaan dragen. De huidige regeringsleuze dat iedereen van hoog tot laag 'gelijk' moet inleveren, heeft het omgekeerde tot gevolg. De exhibitionistische zelfverrijking aan de toppen van bedrijfsleven, overheid en media moet veel actiever worden bestreden. Conservatieve populistische zijn niet de enige mensen met politieke onderbuikgevoelens: progressieven ergeren zich terecht groen en geel aan die sociale hebzucht aan de top. Dat heeft niets te maken met sociale afgunst, maar alles met beschaving en goed fatsoen. Zowel de bovenkant als de onderkant van de maatschappij moeten bij die herverdeling scherper en nadrukkelijker in beeld komen. Het kabinet-Den Uyl ging in het midden van de jaren zeventig nog uit van een rechtvaardig

FOTO ERIK TERLOUW, TROUW

verschil van 1:5 tussen de laagste en de hoogste inkomens. Tegenwoordig kijken we alleen al binnen de (semi)overheid aan tegen een inkomenskloof van 1:30, waarbij het salaris van de premier en andere ministers nog in de lagere regionen valt (minder dan tien keer het minimumloon). Morris Tabaksblat liet onlangs doorschemeren dat die inkomensafstand van 1:30 in het particuliere bedrijfsleven als een aanvaardbaar gemiddelde geldt.

Maar met salarissen van boven de miljoen euro, die door bijna alle topmannen van de grote concerns worden opgestreken, zitten we feitelijk al op 1:100, terwijl we aan de hand van Anders Moberg en Patrick Kluijver hard op weg zijn naar een inkomenskloof van 1:1000. Dat is een wereld waar ik niet bij wil horen, zo zei Tabaksblat terecht. Wie is inderdaad zo arrogant dat hij zichzelf dertig keer, honderd keer, duizend keer meer waard acht dan een ander? En waarom moet dit verschil in geld worden uitgedrukt? Laten we niet lullijk zijn, en uitgaan van een aanvaardbare minimax-verhouding van 1:10. Waarom zou iemand meer moeten verdienen dan 160 000 euro per jaar? Aan de onderkant van de maatschappij moet de inkomensvloer daarentegen worden verhoogd. Niet de afbraak van de sociale staat moet hierbij het parool zijn, maar juist de vervolmaking ervan. De verzorgingsstaat is de trots van een beschaafd en democratisch kapitalisme. Het wordt dan ook tijd om een on-moedieuze de-bat weer eens op te rakelen: dat over het basisinkomen. Dit sluitstuk van de verzorgingsstaat is juist voor sociaal-liberalen aantrekkelijk, omdat het de individuele vrijheid op een slimme manier combineert met sociale bescherming. Het bestrijdt effectief de armoede, verlaagt de loonkosten aan de onderkant van de arbeidsmarkt, bezuinigt op arbeidsmoralisme en de kosten van sociale controle, en verruimt de toegankelijkheid van het vrije ondernemerschap. In de niet-collectivistische, geïndividualiseerde vorm van een negatieve in-

komstenbelasting bevat het voldoende prikkels voor mensen om te gaan werken en te presteren. Maar het draagt tegelijkertijd bij aan de vorming van een meer ontspannen arbeidsbestel, omdat de vrijheid en de macht van individuen ten opzichte van de bedrijven en instellingen waar zij werken aanzienlijk wordt verhoogd.

Personendemocratie

Ook in de politiek en het openbaar bestuur kan het individualisme verder worden aangewakkerd. Politieke personen (leiders, parlementariërs, kiezers) emanciperen zich steeds meer van hun collectieven (de politieke partijen). Politieke ideeën worden steeds meer losgemaakt uit hun traditionele ideologische samenhang en gaan nieuwe verbindingen met elkaar aan. De politieke partijen hebben al veel van hun representatieve functies moeten afstaan aan de media en andere platforms van openbaar debat, en zijn steeds meer verworven tot gesloten benoemingsbureaus van politiek en ambtelijk personeel. De mediatisering-annex-personalisering van het politieke bedrijf (de 'dramademocratie') is dan ook niet een onverdeelde gevaar maar biedt juist nieuwe kansen voor democratische representatie, politieke geïnformeerdeheid en de vorming van politiek vertrouwen. Media-mieke persoonlijkheden met een eigen boodschap en stijl worden nieuwe identificatiepunten voor kieskeurige burgers in een directere vorm van democratie. Het parlementaire stelsel moet dan ook worden aangevuld en gedynamiseerd door rechtstreekse verkiezingen van gezagsdragers op alle niveaus: van de burgemeester tot en met de minister-president en het staatshoofd. Hierdoor raakt de 'populistische' tegenstelling tussen kiezersvolk en politieke elite niet ondergesneeuwd maar wordt zij permanent opgehouden. De controlerende organen kunnen zich meer toeleggen op 'grondslagen-discussies' en de hoofdlijnen van het beleid. De daaruit volgende aanscher-

ping van het politieke dualisme schept een nieuwe reeks van democratische *checks & balances* (nieuwe vormen van politieke concurrentie) die het debat levendiger en zowel het politieke leiderschap als de controle erop en duidelijker profiel verlenen. Een van de ingebouwde paradoxen van het sociaal individualisme is immers dat de creatieve en doortastende staat, die de individuele ontplooiing waarborgt, tegelijkertijd onder permanente verdenking moet worden gehouden. In een op individualisme en vrije elitemaking georiënteerd bestel is geen plaats voor een feodale, op de familie-ergerichte institutie zoals de erfelijke monarchie. Sociaal-individualisten kunnen niets anders dan overtuigde republikeinen zijn. De schandalen van het afgelopen jaar hebben afdoende aangetoond dat de resterende politieke functies van het koningshuis beter door gekozen functionarissen kunnen worden vervuld, terwijl de ceremoniële, emotionele en vermaaksfuncties ervan steeds effectiever worden overgenomen door de moderne *celebrity*-cultuur. Als symbool van onze collectieve identiteit is de monarchie allang door de geschiedenis ingehaald. We hebben al genoeg te stellen met Oranje als nationaal elftal met zijn matig presterende sterren om nog veel geduld te hebben met de wanvertoning van dat andere Oranje.

Multiculturele tolerantie

Omdat het sociaal individualisme gekant is tegen kleffe vormen van gemeenschapsdenken, is het eerder uit op het *verzwakken* dan op het *versterken* van collectieve identiteiten. Dat geldt ook voor onze veelbesproken nationale identiteit. Een hele waaier van politieke moralisten, van Marijnissen, de *Volkskrant* en Scheffer op links via Balkenende en Zalm tot en met de conservatieven van de Burke Stichting, (wijlen) Fortuyn en Nieuw Rechts, hamert op de noodzaak van het belijden van onze nationale verwantschap en het versterken van ons nationaal saamhorigheidsgevoel als grondslag

We kunnen niet blind blijven voor de kwade kanten van de moderne cultus van het ik: narcisme, graai- en claimgedrag, onverschilligheid, hufterigheid en 'zinloze' agressie.

voor de integratie van vreemdelingen en nieuwkomers. Maar individualisten keren zich even actief tegen monoculturalisten die assimilatie eisen aan een westerse en/of Nederlandse *Leitkultur*, als tegen multiculturalisten die verschillende culturen als gesloten blokken naast elkaar laten bestaan. 'Behoud van eigen taal en cultuur' is in dit perspectief een conservatief verlangen, ook wanneer dit de vorm aanneemt van Hollands spruitjesnationalisme. Het individualisme beoogt juist een zodanige vermenigvuldiging van inwendige verschillen dat ook de buitengrenzen van culturen geleidelijk vervagen. Daarom zijn individualisten ook geen relativisten, want zij ponezen hun eigen grondwaarde als uitgangspunt en toetsteen ter beoordeling (en zonodig bestrijding) van andere culturen en levensvormen. Maar zij staan tegelijkertijd vijandig tegenover alle absolutisme en fundamentalisme, inclusief het Verlichtingsfundamentalisme volgens het nieuwe evangelie van Fortuyn, Philippe, Hirsi Ali, Cliteur en Ellian. Daarin wordt de individuele vrijheidsgedachte exclusief toegeschreven aan een superieure westerse beschaving die geen relativering verdraagt, en die met harde hand aan 'wezensvreemde' culturen zoals 'de' islam moet worden opgelegd. In die gedachtegang is geen hoofdhoekje of gebiedsruimte meer veilig. Het emancipatie-ideaal van Hirsi Ali is progressief, maar haar methode om dit ideaal te verwezenlijken (via een 'liberale jihad') is conservatief. Het is een houding die agressie bestrijdt met agressie, fundamentalisme met fundamentalisme, en intolerantie vermeldt met intolerantie, zodat de verklaarde vijanden ineens erg op elkaar gaan lijken. Een 'nieuw idee van Nederland' moet daarom niet worden gezocht in een sterke maar juist in een *zwakke* identiteit, die wordt gevoerd door bescheidenheid over de waarden en verworvenheden van 'onze' cultuur en beschaving, en daardoor ruimte biedt aan een permanent meningsverschil over wat die waarden en verworvenheden

zouden kunnen zijn. Een onzekere idee van Nederland: dat is het beste uitgangspunt voor een nieuwe verdediging van de multiculturele tolerantie. En voor de integratie van 'onze' cultuur in het grotere verband van Europa en de wereld. Vaderlandsliefde? Nationale trots? Om met Bas Heijne te spreken: een *zwak* voor Nederland, dat (en niet meer) is wat we moeten cultiveren voor dit kleine maar fijne landje.

Een politiek van onzekerheid

Tegenover de stelligheid en de verkramptheid van conservatieven en fundamentalisten staat de ironie en het relativiseringsvermogen van progressieven. De recente discussie over de satire op het koningshuis laat zien dat we worden geregeerd door een stel humorloze fatsoensrakkers die niet inziet dat een democratische machtsuitoefening juist gedijt bij (zelf)relativering en (zelf)spot. De grootste kracht van de liberale democratie schuilt niet in haar eenheid en saamhorigheid maar juist in haar onzekerheid en verdeeldheid, dat wil zeggen haar grotere capaciteit voor culturele tolerantie, politieke concurrentie en principieel debat. Volgens De Kadt is de beste eigenschap van individualisten dat zij de moed hebben 'te leven in het Raadsel'. Maar die houding leidt niet tot afzijdigheid of onverschilligheid. Het is een 'actief relativisme' dat de grondwaarden van individualisme, nonconformisme, ironie en onzekerheid zelf als strijdbare uitgangspunten neemt. Een progressieve beweging is dus alleen voorstelbaar als een vereniging van individualisten. We willen niet te dicht op elkaar zitten en geen Gemeenschap met elkaar hebben. Geen partij vormen maar een politieke vriendenkring. Die zoekt naar een vriende Derde Weg en een nieuw sociaal-liberaal elan. Dat Nieuw Paars zou kunnen heten als die kleur niet zo door Oud Paars door het slijk der daer was gehaald.

NIEUWE BOEKEN NON-FICTIE

Henny Buiting: De Nieuwe Tijd – Sociaaldemocratisch Maandschrift 1896-1921.

Aksant, Amsterdam. ISBN 9052600678; 718 blz. 45 euro
Het tijdschrift *De Nieuwe Tijd* was de paraplu waaronder de kleine groep diep-gelovige marxisten in Nederland elkaar eind 19de eeuw vonden. Het waren niet de minsten, de dichters Henriëtte Roland Holst en Herman Gorter hoorden er bijvoorbeeld bij. Scherpslijperij aan beide kanten zorgde ervoor dat de hoofdstroom van de sociaal-democratie en de marxistische intellectuelen van elkaar vervreemden. Het tijdschrift werd communistisch. Een diepgravende studie.

Dieter Thomä: Ouders – kleine filosofie van een riskante levensvorm. Kok, Kampen. ISBN 9039108692; 267 blz. 19,50 euro
In het gezin, zo wil de achterflap,

„wordt een mens nog direct als mens gezien, zonder voor die (herkenning iets bijzonders te hoeven presteren”. Maar we moeten onthouden dat het gaat om een 'fragiele, riskante levensvorm'. *Die Zeit* prees dit boek als 'misschien wel het mooiste boek over het thema gezin'.

Huib Pellikaan en Margo Trappenburg (red.): Politiek in de multiculturele samenleving. Boom, Amsterdam. ISBN 9053528768; 242 blz. 24,50 euro
Politologen – in redelijk begrijpelijke taal schrijvend! – over de Nederlandse integratiepolitiek in heden en verleden. Wat is gelukt en wat niet, en waarom? Hoe zal het verdergaan?

Willem Oltmans: ...is eenoog koning. Papieren Tijger, Breda. ISBN 9067281107; 205 blz. 19,75 euro

Het tweede deel (de titel van het eerste deel zelf raden!) van Oltmans' 'impressies', een voorafje ter inleiding bij zijn volledige memoires. Die staan ons dus ook nog te wachten. In dit deel de jaren tachtig en negentig. Oltmans en Desi Bouterse, Oltmans brengt de computerfirma Apple in contact met het Kremlin, Oltmans alweer verus de BVD, enzovoorts.

Greta Noordenbos: Marie en Irène Curie – de eerste vrouwelijke Nobelprijswinnaars. Eburon, Delft. ISBN 9051669887; 216 blz. 34,90 euro
Marie Curie kreeg twee Nobelprijzen (scheikunde én natuurkunde) en haar dochter Irène één. Dit boek beschrijft hun levensloop, in een tijd toen vrouwen helemaal niets in te brengen hadden.

Roel van Duijn: De bruidenoorlog –

gemengde liefde en oorlog in Macedonië. Papieren Tijger, Breda. ISBN 9067281638; 179 blz. 18 euro
Groene politicus met vaardige pen ging in het kruisvaart Macedonië op zoek naar gemengde huwelijken en ongetrouwde liefde tussen Macedoniërs en Albanen. Deze spoortocht blijkt een goede invalshoek om de gespannen maar complexe verhouding tussen de verschillende volkeren in het kleine landje beter te begrijpen.

Angela Dekker: De onbekende soldaat. De Geus, Breda. ISBN 9044503308; 142 blz. 17,90 euro
Journaliste onderzocht (onder andere) wat er gebeurt als een bouwvakker, boer of *dragline* stuit op de resten van een soldaat die gesneveld is in de Eerste of Tweede Wereldoorlog. Dat komt namelijk nog eens voor. Overheden weten er

niet goed raad mee, nabestaanden vaak des te meer. Nog steeds zijn er mensen driftig doende uit te zoeken welke naam hoort bij welk graf.

Harm van der Veen: Opgepakt – verhalen van kinderen in kamp Westerbork. Geïllustreerd. Uitgave van herinneringscentrum Kamp Westerbork. ISBN 9072486269; 93 blz. 9,95 euro
Tien ware verhalen. Over kinderen die tussen 1941 en 1945 in kamp Westerbork werden gestopt om gedeporteerd te worden naar een van de vernietigingskampen. Hun verhaal wordt voor kinderen verteld, met foto's, tekeningen, briefjes.

Thich Nath Hanh: Vrij zijn, waar je ook bent. Ten Have, Baarn. ISBN 9025953891; 87 blz. 9,90 euro
Boeddhistische monnik uit Vietnam, onder de iets ouderen nog be-

kend vanwege zijn verzet tegen de Vietnam-politiek van de Amerikanen in de jaren zestig en zeventig, hield lezing voor Amerikaanse gevangenen over 'vrij zijn'.

Hanneke Veerman: Ben ik nou gek! Hedendaagse dwarsliggers in naam van God. Ten Have, Baarn. ISBN 9025953980; 141 blz. 14,95 euro
'Gewone' mensen, althans niet beroemde mensen, doen verslag van een moment waarop hun geestelijk leven een beslissende wending nam waardoor ze opeens wisten 'hoe ze het hebben wilden' in het leven.

Martha Frederiks (e.a.): Towards an Intercultural Theology – essays in honour of J.A.B. Jongeneel. Meinema, Zoetermeer. ISBN 9021170310; 214 blz. 30 euro
In de rijke geïndustrialiseerde lan-

den zijn de kerken op hun retour, maar de 'missie'-kerken bloeien en groeien als nooit tevoren, zowel in Afrika als Zuid-Amerika. Het heeft de theologie op haar kop gezet. Een bundel essays hierover, opgedragen aan de bekende 'missieoloog' Jongeneel, ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar.

Arthur Schopenhauer: De kunst van het verleden. Agora, Baarn. ISBN 9039108684; 93 blz. 13,50
Uitgesproken vrouwenhater (hij deed heel lelijk tegen zijn moeder en daarna nooit meer aardig over welke vrouw ook) over de liefdesperikelen van anderen. Van mannen uiteraard, want vrouwen telde niet.